

ЄВАНГЕЛЬСЬКІ ЦЕРКВИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: *виклики та можливості*

Український гуманітарний інститут, м. Буча,
20 грудня 2023 р.

Стенограма

Ведучий – Іван Русин, заступник старшого єпископа Української Євангельської Церкви

Ведучий: Шановні священнослужителі! Слава Ісусу Христу! Ми щиро вітаємо вас на богословсько-практичному форумі. Це велика нагода нам зібратися разом, щоб в першу чергу прославити нашого Господа, почути й побачити один одного і разом шукати нові можливості служіння в таких надскладних умовах.

Форум починається з псалму «Отче наш» у виконанні хору Українського гуманітарного інституту.

Ведучий: Богословський практичний форум «Євангельської церкви під час війни: виклики та можливості» проходить за підтримки Ради євангельських протестантських церков, Української міжцерковної ради, а також до нього залучені Українська євангельська теологічна семінарія і Український християнський гуманітарний інститут. Щира подяка Андрію Васильовичу Шевчуку, команда якого гостинно нас приймає.

Цей форум об'єднав служителів з різних церков різних деномінацій з різних регіонів України. Він є богословсько-практичним. Ми будемо шукати певні теоретичні біблійні засади місії церкви в умовах війни, і він також є практичним, де ми будемо ділитися найкращими практиками, які ми могли розвинути або збагнути протягом майже двох років повномасштабної війни і 10 років війни, тому щиро запрошуємо усіх вас до співпраці. Цей форум організовано так, що тут усі вчать і усі вчать. Ми віримо, що кожен делегат має благословення від Бога, і може збагатити іншого. Ми віримо, що кожний з делегатів має потребу збагатитися

досвідом і знаннями іншого. У нас будуть 4 доповіді, після яких буде можливість їх обговорення. І потім у дискусії, питаннях і відповідях, можливо, щось з'ясувати краще, на чомусь загострити увагу, щось краще зрозуміти. Тому цей форум не монологового характеру. Він діалоговий для спільного навчання, для спільне збагачення. Отож, я дуже щиро прошу всіх вас долучатися до дискусії.

Я думаю, що кожен з нас сьогодні натхнений тим, що роблять і робили українські церкви, особливо починаючи з 24 лютого 2022 року. Церква стала благословенням, церква стала інструментом прихистку і навіть фізичного спасіння людей. Це дуже важливо. Отож, усіх запрошуємо до спільних дискусій і ми віримо, що через діалог через молитву ми зможемо отримати нові знання нові компетенції, які дозволять нам ще більше і активніше служити.

Привітання від єпископа Пилипа Савочки, головуючого у Раді Євангельських Протестантських Церков України оголосив єпископ Микола Савчук, потім єпископ Вадим Шенілов, головуючий в Українській між-церковній раді.

БОГОСЛОВСЬКО-ПРАКТИЧНИЙ ФОРУМ

1 СЕСІЯ

Першу доповідь «Війна та ідентичність євангельських церков» оголосив Федір Райчинець, керівник програми «Трансформуюче лідерство» в Українській євангельській теологічній семінарії, пастор церкви Всеукраїнського союзу церков євангельських християн-баптистів.

Федір Райчинець: Слава Ісусу Христу дорогі брати і сестри, священнослужителі, викладачі, працівники учбових закладів.

Оскільки я знав, що буду мати нагоду звертатися, здебільшого не до викладачів, а до служителів церков, то я вирішив говорити про ідентичність на основі біблійних текстів з одного з Євангелій. Ці тексти видаються досить конфліктними, але про ідентичність треба говорити саме в світлі таких текстів, тому що ідентичність формується гостро, бо потреба формування ідентичності виникає саме в контексті конфлікту. Я не буду давати відповіді, а скоріше вказувати на такі основні напрямки щодо питання ідентичності. А відповіді вже будемо формувати разом, під час запитань, дискусії і таке інше.

Ми говоримо про війну і ідентичність, або про з твердження Ісуса.

1 твердження: В одному із Євангелій, він каже, так, ви будете чути про війни і воєнні слухи. Це твердження треба читати трошки інакше – ви будете свідками війн, які будуть далеко від вас і які будуть близько до вас.

2 твердження: Але у світлі цьому ви покликані все ж таки бути миротворцями, якби це парадоксально не звучало.

3 твердження самого Ісуса Христа, у світлі того, що будуть війни, а ви покликані бути миротворцями, наступне – я приніс не мир, а меч.

Ось, на основі цих трьох тверджень Ісуса Христа я б хотів саме поговорити про ідентичність. Генрі Нувен в своїй книзі «Миротворець» робить наступну заяву: «Кожне нове покоління передає наступному свої конфлікти, озброюючи його все страшнішими знаряддями людської злості». Ми згодом будемо з вами говорити, що ми всі маємо проходити ці певні часи. Я думаю, що мені не треба вдаватися в деталі, що таке есхатон? Чому про нього згадує? Тому що перше твердження Ісуса воно є частиною есхатологічного дискурсу. Есхатон – це такий теологічний термін, який означає «міжчасіє», або час між приходами нашого Господа Ісуса Христа. Один із основних маркерів есхатону – це війни і міжнаціональні конфлікти. Тобто це те, що, згідно зі словами Ісуса Христа, буде відбуватися в цей час майже постійно. І тому в мене є таке подвійне здивування. Мене дивує, коли християн дивує те, що в нас є війни. А з іншого боку, як може християн не дивувати наявність війн, якщо це суперечить повністю їх баченню світу і їхній місії трансформування, перетворення цього світу на щось краще.

В мене до вас запитання. Чи можете ви згадати день у вашому житті, коли десь не було війни? Я не можу згадати жодного дня. В своєму житті, відколи я себе пам'ятаю, не було дня щоб десь не було війни. Історики війн також стверджують, що майже кожне покоління має пройти війну. Ми з вами не стали виключенням.

А ви можете згадати, щоб хтось один із агресорів колись сказав: «Я – агресор. У мене є амбіції захоплювати чужі території. У мене є амбіції вбивати інших людей. В мене є амбіції грабувати». Ні, кожен агресор каже: «Я визволитель. Я йду вас спасати. Звісно, ви не розумієте, від чого я вас іду спасати, але ми вам це згодом пояснимо, коли вас спасемо і так далі». Тобто це просто наявність того, про що ми говоримо з вами.

З політичної точки зору, війна – це продовження політики іншими засобами. Це вам скаже будь який політичний теоретик. Коли замість економічного або політико-дипломатичного тиску, які з міркувань однієї сторони виявляються неефективними, застосовується збройний силовий спосіб заради переконання іншої сторони. Тобто ми намагалися вас переконати так, але не вийшло. Ми вас будемо переконувати в інший спосіб. Коли не працює сила аргументу – аргумент сили застосовуються. Або в дію вступають не економічні або політичні аргументи з метою переконати іншу сторону конфлікту, а застосовується сила зброя як засіб переконання. Перестають говорити за круглими столами дипло-

мати і починають говорити генерали на полі бою. Це щодо війни з політичної точки зору.

Класик військової справи Карл фон Клаузевіц казав у своїй класичній праці «Про війну», що це акт сили, який змушує ворога виконувати вашу волю. Ось що є війна. Це коли ви застосовуєте силу для того, щоб змусити іншу сторону робити те, що вам хотілося б.

Але якщо ми богослови, то треба про війну поговорити не тільки з політичної точки зору, а ще з богословської. З богословської точки зору війна – це спроба людини приписати собі або звалити на себе повноваження Бога. А війна це доля тих, хто не підкорив себе Богу і помилково вважає, що його місія підкорити собі іншого. Якщо ви хочете познайомитися з цією думкою більш розгорнуто, то читайте Джона Локка про стан війни, він якраз про це там говорить.

Війна – це спроба й засіб сильнішого підкорити собі слабкішого, щоб змусити його жити по волі або за бажанням покорителя. З богословської точки зору, земні правителі (і тут я в дужках зазначив – з імперськими амбіціями) припускаються двох хибних думок:

1. Це те, що вони є вершителями людської історії. Тут книга Данила вам дуже підійде на допомогу .
2. Вони, змінюючи хід історичного поступу насильницьким способом, виконують не власну волю, звісно ж, а волю богів, Всевишнього і ще чийось.

Тобто, коли сьогодні нам хтось каже про «руський мір», що це не вони роблять, а це Бог їх змушує спасати нас всіх таких неправильних. Володарі світу вважають, що їх місія полягає не в тому, щоб послужити або захистити слабшого, як вказує богословське розуміння політики, а в тому, щоб, підкорити, експлуатувати, змусити слабкішого служити собі заради власного збагачення або панування.

Ще трошки про війну і перейдемо на більш позитивні речі.

- Перше: вивчення історії довело, що з політичної точки зору війни – є найдорожчим і найменш ефективнішим засобом вирішення конфліктів. Найдорожчим і найменш ефективним.
- Друге: війни, як засіб переконання силою, не тільки не вирішують конфлікти, вони їх поглиблюють. Вони їх поглиблюють і відкидають їх можливе вирішення на багато років або навіть на декади вперед.
- Третє: війни конфлікти не вирішують. Вони конфлікти припиняють тоді, коли виснажуються ресурси або двох або однієї сторони. І приймають рішення, яке не задовольняє жодну зі сторін. Тобто це те, що в політичному світі називається компромісом.

Негативний досвід війни як засіб вирішення проблеми нічому нас не навчає, тому що час від часу з'являються політики, які вбачають саме такий спосіб вирішення чергового конфлікту. Цитатами більше авторитетніших людей ці думки затвердимо.

Маргарет Мітчелл колись казала, що війни завжди священні для тих, кому доводиться їх вести. Якби ті, хто розпалює війни, не оголошували їх священними, який дурень пішов би воювати? Друге твердження Генрі Нувена – велика духовна трагедія полягає в тому, що безліч жорстоких нелюдських вчинків відбувається в ім'я і заради служіння Богові. Тобто трагедія наша полягає в тому, що все, що відбувається, приписується тому, що хтось більший за нас змусив нас це робити.

Маючи таке розуміння світу, в якому ми живемо, ми підходимо ближче до нас самих. Миротворчість – це є маркер ідентичності спільноти Христа саме в період есхатону. Тобто якщо є війни, є наявність і потреба в нашій миротворчій місії. Але що означає бути миротворцем? Ось про що я б хотів сьогодні більше з вами поговорити. Якщо твердження про війни було твердженням частиною есхатологічного дискурсу, маркерами ідентичності починається перше вчення Ісуса Христа у Євангелії від Матвія у так званій Проповіді на горі. Я не знаю, як ви читаєте блаженства, але я читаю їх, як маркери ідентичності. Тобто це те, що відрізняє учнів Ісуса Христа в цьому світі від інших людей. Ми з вами згодом будемо говорити про те, що таке ідентичності, як вона формується.

Розуміння миру. Ми вважаємо, що мир є там, де немає війни, де немає конфлікту. Пророки, а Ісус Христос, в Якого я вірю залишався в пророчій юдейській традиції, вважали, що миру немає там, де немає справедливості. Якщо немає війни, то це ще не мир. Вистачає, щоб не було соціальної справедливості – це вже є конфліктна або потенційно конфліктна ситуація. Тому місія миротворчості для церкви є перманентною, тобто немає часу, коли в нас немає цієї місії, але давайте розберемося, що таке бути миротворцем. До речі, самі есхатологічні тексти або навіть апокаліптичні тексти Біблії попереджають, що люди, які будуть починати війни, постійно будуть говорити як ви думаєте про що? Про мир! Світ визнає шлях війни як єдиний шлях, яким можливо досягнути миру. Ми знаємо цей постулат: хочеш миру – готуйся до війни! Ми вже вивчили це за ці роки і вже як мантру повторюємо.

Низка біблійних текстів попереджає, що у світі буде багато розмов про мир, але не буде самого миру. І ось мені подобається як пророк Єремія, каже: мир, мир, тоді, коли миру немає. Апостол Павло так само у посланні до Солунян каже, що дуже багато буде розмов про мир і безпеку в часи есхатону, але ті люди, хто будуть про це говорити, насправді будуть прагнути не миру, а панування у світі. Пророки й Ісус Христос (ну так як я

читаю, а зараз ми будемо з вами звіряти, хто з нас як читає ці біблійні тексти) пропонували цьому світові альтернативний погляд на речі. Тобто, якщо світ стверджує, що єдиний шлях до миру – це війна, то такий єдиний шлях заперечували. Вони казали, що єдиний шлях до миру, який від усіх нас чогось вимагає, а від церкви, в першу чергу – це шлях соціальної справедливості. Ось це єдиний шлях і тому вони казали в своєму принципі: якщо для світу єдиний можливий шлях до миру – це війна, то для пророків і Ісуса принцип миру виглядав десь приблизно так: хочеш миру – відстоюй справедливість, дій справедливо, турбуйся про вразливих, прагни не панування над слабкішими, а служіння їм. Ось це було в їхньому розумінні миром, шоломом.

Вибачте що я не тільки богословів цитую. Ерік Фром, який на мій погляд, написав кращі богословські роздуми про те, що мали робити пророки, казав так: ідея мира не може бути відокремлена від ідеї втілення людиною своєї людяності. Бути людяним – це те що є передумовою для миру. В розумінні Ісуса миротворчість – це не уникання конфлікту будь якою ціною. Знаєте ми деколи вважаємо, що один із можливих засобів, щоб не було конфлікту – уникати його. Просто за будь яку ціну. Це невміння вирішувати конфлікти шляхом, який може задовольнити обидві сторони. Знаєте, є такі «вирішувачі» конфліктів, які досягають того, що всі задоволені. До речі, я вам задам дуже практичне запитання. Ви вирішували конфлікт таким засобом і чи були задоволені? Це дуже легко перевіряється.

А миротворчість – це відстоювання цінностей і фундаментальною цінністю для пророків і Ісуса було питання справедливості в контексті, звісно, суспільних відносин і конфліктів. І діяти згідно з цією цінністю в умовах конфлікту. Війни, особливо загарбницькі, є проявом і втіленням кричущої несправедливості і це те, в контексті чого, ми з вами сьогодні розмірковуємо про мир. Ще одна цитата, і ми з вами переходимо поступово до питання ідентичності.

Джон Саксаб стверджував, що мир призводить до глибокої кризи ідентичності, коли межі між мною та іншим, другом і ворогом мають бути переглянуті. Це те, з чого я починав. Що ідентичність формується саме в контексті конфлікту. І так ми з вами підійшли до третього твердження Ісуса Христа: Я приніс не мир, а меч. Меч в Євангелії від Матвія не про війну, звісно, і не про насилля, тому що ми маємо розуміти, що часто в Біблії меч символізує саме силу, насилля, владу. Думка про меч – це мудрість сформувані відмінності або альтернативне бачення і мужність відстоювати його не силою, а ненасильницьким шляхом, або альтернативним шляхом. Меч, що розділяє по світоглядним і ціннісним лініям – ось про що йдеться.

Якщо ви уважно прочитаєте третє твердження Ісуса – воно знаходиться в місіонерському дискурсі, де Ісус Христос посилає своїх 12 учнів у світ і попереджає їх: «Я вас посилаю як овець серед вовків». Уявіть себе на хвилинку, що ви – вівці у вовчій зграї? Як вам вижити? Ісус Христос каже, що це можливо, якщо ви здатні бути мудрі, як змії і прості, як голуби. Питання: по відношенню до чого мудрі, як змії і по відношенню до чого наївні як голуби? Тому що мені здається, християни досить часто плутають ці поняття. І тому виходить якась не така ідентичність. Мир у розумінні світу відстоюється та захищається силою або насиллям. Хочеш миру – ми вже з вами говорили – готуйся до війни. Мир у розумінні церкви відстоюється переконаннями. А мир неможливий без справедливості. Тобто це не роздвоєні речі.

Чи був Ісус Христос миротворцем? Я б хотів так сьогодні сформулювати питання. Тому, що мені здається, під час умовних мирних обставин Він нам таким видається, правда? Ось ми б хотіли його таким проповідувати і ми б хотіли нести мир цьому світу. Він був миротворцем, я вважаю, але не в нашому розумінні, а в тому, який я щойно описав. У біблійному пророчому сенсі. Ісус, як миротворець, не виділяв мир від справедливості. Що сьогодні в Україні ми говоримо, що нам не треба просто мир, правда? Ми хочемо який мир? Справедливий мир! Ми розуміємо, що ці речі не можна розділяти. Ось за що ми боремося. Ми хочемо, щоб мир, якого ми досягли, був справедливим. Питання: наскільки це можливо в тих обставинах, в яких ми з вами опинилися? Мир може бути там, де є справедливість. Там, де немає справедливості, не може бути миру. Чи можливо взагалі відстоювати справедливість у несправедливому світі? Без конфлікту? Залишаємо це як запитання для подальшої дискусії.

Анрі де Любак у своїй книзі «Роздуми про церкву» (і це підтверджує те, про що я щойно говорив) каже: «Церква існує у світі і вже через цей факт впроваджує його в стан неспокою. Самим існуванням. Оскільки вона є постійним свідком Христа, Який прийшов у світ, щоб зрушити підвалини людського життя – вона виступає у світі потужним рушієм суперечності. Вона виносить існуючий конфлікт на поверхню самим своїм існуванням». Тут ми дійшли до питання ідентичності. Питання ідентичності в моєму розумінні – це питання тотожності, схожості і відмінності або несхожості.

Мирослав Вольф своїй книзі (я всім наполегливо рекомендував би прочитати «Презрение и принятие») каже, що Біблія багато вчить не тільки про конфлікти. Виявляється, Біблія багато вчить про ідентичність. Як стверджує Мирослав Вольф, диференціація – ось що створює ідентичність або без диференціації немає ідентичності. Я нагадаю, оскільки книга та зароджувалася в класі, в якому я сидів у Мирослава Вольфа, вона зарод-

дилася в часи конфлікту. Вона б не прийшла йому в голову в мирні часи. А книга сама увійшла в сотню найвпливовіших книг 20 сторіччя. Бажання і право бути собою чи то на особистому рівні, чи то на національному, чи то на суспільному рівні – є по суті питанням конфліктним.

Що вимагає від нас ворог? Бути такими як вони! Він заперечує наше право бути такими, якими ми хочемо бути. Ось вам і привід для формування своєї ідентичності. Під час війни цей конфлікт поглиблюється, тобто війна стає часом, коли питання формування ідентичності вже не стає вибором, вона стає єдиною можливою і єдиним можливим шляхом. А що робить пропаганда? Пропаганда займається роздвоєнням ідентичності. Ось як вони це гарно роблять: вони нам кажуть, що ми з ними один народ, правда? Але все ж таки ми нацисти, яких треба повбивати. Як це поєднати?

Чому формування ідентичності відбувається в часи кризи? Тому що в часи кризи ми стикаємося з конфліктом лояльностей. Це політичний термін, який означає наступне: я маю визначитися, на чиєму боці я є? Я не можу бути і на одному, і на іншому боці, я не можу стверджувати, що все так неоднозначно. Конфлікт кризи вимагає однозначності.

Моє розуміння, що таке ідентичність – це такий постійний процес формування, який складається з тотожностей і відмінностей одночасно. Тобто через формування тотожностей (з ким, з чим) виявляється відмінність (від кого, від чого) і через формування відмінностей, будь то національних, релігійних і ще якихось виявляємо тотожності. І тому, коли ми сьогодні ставимо перед собою питання ідентичності, то нам треба визначитися з цими речами: з відмінностями і тотожностями.

Підсумок. Війна це те, що руйнує світ і людське в людині. Ось що таке війна. Тобто руйнує те, що було задумано Богом по-іншому. Результатами будь якої війни є руйнування і смерть, нічого хорошого. Миротворчість – це те, що відновлює світ та людину згідно з Божим задумом, бажанням і баченням. Результат миротворчості – це цілісна людина, сформована і квітуча. Це життя, яке розквітає. Це життя там, де є розвиток. І ось яка в нас задача. Саме в контексті війни будувати це, іншого контексту і часу в нас, на жаль, немає.

Меч – це те, що проводить чіткий ціннісний поділ між цими діаметрально протилежними баченнями. Тому для мене меч у цьому тексті і є те, що розрізає. Він каже: оце тотожне, а це відмінне. Без меча це неможливо. Світ досягає миру війною – ми це вже зрозуміли. Ісус своїм учням пропонує досягати миру завдяки справедливості, як основної цінності. Що таке справедливість? Теж можна розмірковувати.

І насамкінець. Отже у світі війн учні Христа покликані бути миротворцями, які пропонують світу інше бачення розвитку людини і суспільства.

Таке бачення, скоріш за все, буде конфліктним з баченням світу. В цьому і буде полягати наша відмінність від світу і тотожність з принципами Його Царства.

Дякую за увагу.

ПИТАННЯ ТА ОБГОВОРЕННЯ ДОПОВІДІ

Ведучий запрошує до обговорення і модерувати обговорення буде Павло Шевчук, керівник програми «Прикладне богослов'я» в Українській євангельській теологічній семінарії, пастор церкви Української Церкви Християн Віри Євангельської. Обговорення доповіді проходить за столами. Учасники обмінюються думками та формують запитання до доповідача.

Модератор 1: ми будемо продовжувати наше обговорення вже з питаннями та відповідями. Якщо дозволите я перше питання задам, як модератор, Федору Федоровичу.

- Ви казали про справедливий мир і те, що ми покликані як церква десь утверджувати або нагадувати про цей мир в цьому суспільстві. І знову ж таки це стосується і держави також, так? Зараз ми бачимо такий виклик, що на початку війни церква дуже активно підтримала і державу, і загалом волонтерство, капеланство, зрештою, гуманітарна допомога. Тобто церква була на боці всіх цих суспільних процесів. Зараз ми бачимо певне послаблення або затишшя цього руху. І з іншого боку є вияви того, що держава, зрештою, чиновники зловживають своєю владою. Корупція продовжується. Тобто є якась несправедливість і питання в тому, яка в цій ситуації повинна бути реакція церкви, як нам зберегти ось цей пророчий погляд або критичну дистанцію, щоб постійно нагадувати суспільству про справедливість, яка повинна бути утверджена у всіх сферах суспільства.

Федір Райчинец: - Дуже дякую за питання. Дійсно, поки я слухав питання, згадав ту атмосферу консолідації в суспільстві, яку ми відчували, свідками якої ми були у 2022 році. Щось змінилося з 2022 року? Ну, якщо ви вчора дивилися підсумкову пресконференцію президента, то, мабуть, і ті запитання, які до нього ставилися і ставлення суспільства сьогодні до нього з минулого року трошки змінилися.

Але я відповідаю на ваше запитання. Мені здається, що церква сьогодні, як і тоді, має підтримувати військових, той дух, тому що вони відстоюють екзистенційну справедливість. Вони відстоюють наше право на існування. Вона має сьогодні вголос задавати деякі запитання владі, тому що я не знаю, хто з вас відслідковує якісь розслідування журналістів, але ось вам такий приклад: позавчора я слухав одне розслідування і виявилось, що наші судді і прокурори, тобто це люди справедливості, не завжди такі.

Я завжди люблю студентів питати: за що відповідає в нашій державі Міністерство юстиції? Дивіться, якщо б ми назвали Міністерство юстиції слугами справедливості. Це трошки інші конотації, а чим займається міністерство справедливості? Так ось, ці журналісти дослідили, що за минулий і нинішній роки наші судді собі купляли автівки за мільйон гривень та за більше мільйона гривень. І в суспільстві сьогодні є запитання. Чи влада виконує те, що вона повинна робити? Знаєте, мені подобається взагалі західне ставлення до політиків. Вони кажуть, що любити політика – це збочена якась любов. Політика треба контролювати від нього самого, треба вимагати. Тому мені здається, що десь церква сьогодні має не боятися ставити ці запитання. Я розумію, що в нас є якась мудрість: чи треба сьогодні розхитувати цей корабель? «Не на часі» – знаєте, це фраза, від якої мене трошки нудить. А коли буде той час? Питання... Тому мені здається, що давайте я відповім так: пророча місія в церкві полягає в трьох напрямках:

По-перше: стверджувати добро. Навіть те добро, частиною якого вона не є. По-друге: задавати питання публічно тим процесам, які підточують або підривають суспільну консолідацію, і робити це публічно, тому що якщо вона це не робить публічно, тоді суспільство не розуміє, на чієм боці церква. По-третє: безкомпромісно засуджувати це зло, яке знищує суспільство. Ось ці 3 напрямки. Бути пророком – це не просто критикувати всіх, тому що вони мені не подобаються. Ні, це стверджувати щось що добре. Ставити питання якимось сумнівним процесам і це засуджувати, тому що, якщо церква не робить ці три речі, то у суспільства виникає дуже багато справедливих запитань до церкви.

Питання з місця: Дякую, у нас тут дуже серйозна дискусія. Ми проговорили питання тотожності і відмінності між українськими і російськими євангелістами, протестантами. Ми дійшли до того, що є в нас певні тотожності, спільна слов'янська історія, спільна радянська, і спільна євангельська парадигма життя, служіння, бо ми вийшли із загальних коренів. При цьому більше в нас відмінностей з російськими протестантами. У них схильність до авторитарних моделей управління власним суспільством, у нас схильність до свободи, інколи навіть до анархічних проявів такої свободи, така етнічна і не тільки етнічна толерантність до різних груп. В них все ж таки більш більша агресія і не інклюзивність, а ексклюзивність суспільства. Підміна євангельських принципів державним пропагандистським нарративом. Тому ми пішли далі, до себе, а хто ми такі? До речі, анонсую що сьогодні вночі було викладено у вільний доступ матеріали досліджень Центра Разумкова. Там описана релігійна ситуація в Україні. Всі, хто знає цей збірник, підтвердять, що 2022 році було неможливе зростання протестантів. Під час першого року війни з 1,5 % до 4 %.

Це суттєвий зріст. В той же час неймовірно зростання тих, хто просто вважає себе християнами – до 9 %. Раптом в цьому, 2023 році вони дають, що нас знову 1,5 %, а просто християни зростають далі до 11 %. Я звернув увагу на запитання, яке вони ставили в минулому році :«Ви належите до протестантських та євангельських церков» – 4 %. В цьому році вони ставлять питання ви належите до протестантських церков – 1,5 %. Можливо, тут наша власна ідентичність, чи ми євангельські чи ми протестанти, чи ми просто баптисти, п'ятидесятники... Можливо в цьому секрет, можливо, ми просто християни? Далі питання доповідачу щодо ідентичності. Ідентичність у нас яка? Протестантська? Вона подібна до ідентичності протестантської Європи, Америки, яка вимагає активної участі у побудові своєї держави? Далі – мовна ідентичність, де ми ще будемо говорити про етноси, націю. Чи пішли ми в мовну ознаку ідентифікації? Також питання: в нас більше консервативної чи ліберальної ідентичності чи ми центристи за цією ознакою? Тобто величезний комплекс питань до нас самих. А хто ми є українські євангельські протестантські церкви віруючих?

Райчинец: Ну я це розцінюю більш як коментар, такий хороший, підготовлений і я навмисно не хотів відповідати на це запитання, тому що в мене такі самі запитання до нас: «хто ми, як євангельські віруючі?» Тому що для мене, наприклад, у словосполученні «протестантські євангельські церкви» теж є запитання. Чи це треба поєднувати, чи це не треба поєднувати? Тому ці гарні запитання, які сформулював Павло Якимович і я ще не ознайомився з матеріалами досліджень, але, до речі, дуже цікаво, що у 2022 році ми подвоїлися або навіть зросли в 3 рази і, можливо, тому, що протестантські євангельські церкви проявили неабияку активність. І багато людей вирішали, ось як треба це робити, а 2023 рік сильно змінився в атмосфері. Це треба зробити аналіз, вони ж не пояснюють ці цифри, вони їх просто стверджують.

Модератор 1: В мене ще одне запитання. Ви говорили, що ідентичність – це те, що пов'язує нас з певними євангельськими принципами, на яких ми стоїмо. Сьогодні ідентичність пов'язують не тільки з етнічністю, але також з культурний виміром. Це є історичний вимір та от цікаво, що Старий Заповіт якраз показує, що ізраїльський народ, перш за все, об'єднувався навколо Слова, навколо принципів, і, з іншого боку, їх об'єднувала спільна пам'ять, яка відображалась у святкуванні свят, зрештою, пригадуванні цього шляху, який вони пройшли. Відповідно, сьогодні ідентичність українців – це принципи, і певний історичний шлях, який ми проходимо. І от як ви вважаєте, яку роль історія грає сьогодні? І зрештою, як нам можливо переосмислювати цю ідентичність?

Федір Райчинец: Ну, дуже, дуже влучне запитання, тому що ідентичність має дуже багато складових. І це дуже складна річ. Насправді, дуже

важко зібрати цей пазл ідентичності. Він не такий простий, як нам хотілося б, і це, я вважаю, одна з причин чого всі наші потуги, які спрямовані на формування ідентичності, дуже швидко зазнають поразки. Це тому, що ми, жонглюючи ось цими складовими ідентичності, дуже швидко втрачаємо що є що. Мені здається, що біблійна відповідь на це питання – це народ Божий, який був закликаний Богом.

Я вважаю, що Ісус закликає до того самого цією метафорою: ви – сіль землі, ви – світло світу. Це означає поєднувати адаптивність до часу, до контексту, до культури, зберігаючи відмінність. Ось цим євреї драгували постійно всі народи, де б вони не були. Вони були відмінні від інших і діаспору треба було трактувати з чисто місійної перспективи. Тобто, коли Бог їх розпорошив по землі – це не тому, що він їх тільки карав, це тому, що в такий спосіб розповсюджувалися ідеї, вірування і так далі.

Ми знову повертаємося до цього. Так, сьогодні, коли ми формуємо ідентичність, складаючи культурні, історичні, національні, етнічні якісь елементи, то виникає питання: через призму чого ми оцінюємо всі ці надбання? Для мене це питання, як для християнина, і тут я, як євангельській віруючий, говорю в світлі історичних документів – що Євангеліє є ситом, через яке ми проціджуємо культурні елементи. В культурі немає тільки чогось поганого. Там є також щось добре, наприклад, історія. Ну трактування історії – це завжди дуже складна річ. Тобто для мене, як для євангельського віруючого, хотілося б думати, що коли ми залучаємо ці всі складові до ідентичності, у нас є якась призма, якийсь фільтр, через який ми це все пропускаємо.

Питання з місця: Дуже дякую за доповідь, ви сказали, що ворог воює проти нашої ідентичності через те, що він хоче, щоб ми були, як вони. Україна – не Росія, українське християнство – не російське, українська євангельська церква – не російська євангельська церква. На ваш погляд, які перешкоди є в тому, щоб українські євангельські християни зрозуміли, що втрата Країни – означає втрата ідентичності саме української євангельської церкви?

Федір Райчинец: Давайте так: я не знаю всіх перешкод. В таких випадках я люблю казати, що це не відповідь, це моя думка, тому що відповідь і думка – це дуже різні речі. Моя думка така, що те, що нам, євангельським віруючим, заважає, то це певна герменевтика, певне тлумачення певних текстів, які стали складовою формування нашої ідентичності. Ну, наприклад, наше українське «жителство на небесах», так? Тобто наше спасіння – це якимось чином спастися від цього всього хаосу, правда? Це не внести якийсь сенс в хаос, тому що ми й так живемо в хаосі. Ось це такий певний богословський ескапізм. Так, я вважаю це одною з таких перешкод.

Питання з місця: Ви сказали, що мир ототожнюється в соціальній справедливості. В Україні дуже великі виклики стосовно цього питання. Несправедливе відношення влади до свого народу, тобто. І у мене виникає таке питання: Чи допускає Бог продовження війни з огляду на те, що відбувається в нашій країні – відмивання коштів з державного бюджету, корупційні схеми? То, будь ласка, чи можна сказати, що поки народ наш не покається і не буде кликати до Бога війна не закінчиться? Дякую.

Федір Райчинец: Ну мені приємно, що ви мене поставили в ситуацію відповідати за Бога. Але я не буду цього робити. Я не поділяю думку, що ми недостатньо молимося, недостатньо каємося як християни, і тому Бог продовжує війну. В Біблії для мені більш близька перспектива того, що якщо ви живете правильним життям, то вас просто будуть переслідувати за це. Тобто я протилежній думці більше симпатизую, ніж такій, яка зараз була озвучена.

Ведучий: Щира подяка пасторе Федоре, пасторе Павле. Я думаю, що це була потужна дискусія. Я для себе взяв думку, наскільки близько стоять мир і соціальна справедливість. І, напевно, прийшов до висновку, що прощення і милості не може бути без суду. Агресор має бути засуджений, має бути покараний. Може, потім ми зможемо його пробачити.

Перерва на каву.

БОГОСЛОВСЬКО-ПРАКТИЧНИЙ ФОРУМ 2 СЕСІЯ

Ведучий: Наша друга доповідь на тему: «*Біблія, етнос та нація: формування богословської позиції*». Доповідачем буде Олександр Гейченко, ректор Одеської богословської семінарії. А дискусію буде модерувати Валерій Секісов, академічний декан Української євангельської теологічної семінарії і пастор церкви Української церкви християн віри євангельської».

Олександр Гейченко розпочинає доповідь, повний текст якої можна знайти у статті цього номеру Альманаху.

ПИТАННЯ ТА ОБГОВОРЕННЯ ДОПОВІДІ

Модератор 2: Слава Ісусу Христу! Дякую доктору Олександру Гейченку за чудову змістовну ґрунтовну доповідь. Зараз буде обговорення цієї доповіді. Чудова особливість цієї доповіді в тому, що вона звертається до ґрунтовних питань. Розмову про націю, державу, ідентичність слід починати саме з такої перспективи богословського осмислення. І разом з тим пан Олександр наголосив на тому, що ми живемо в новому зміненому світі.

ному вже контексті. І в цьому контексті є необхідність нового осмислення викликів, які стоять перед нами. Зокрема, я для себе зробив кілька таких висновків, що найперше, нам дійсно дуже важливо з богословської точки зору осмислити ці поняття – нація, ідентичність, роль держави, тому що, нестача богословського мислення робить нас схожими на росіян. Те, що відбулося в російській федерації, на жаль, стосується не тільки православної церкви, але й євангельських християн. Багатьма були некритично прийняті ті хибні ідеологеми і наративи, а зокрема, коли йдеться про православну церкву, то ці наративи навіть там народжувались. І питання, яке пропоную до обговорення сьогодні – це які виклики є перед євангельськими церквами України у цьому новому зміненому контексті, в якому ми живемо? Які проблеми, найперше, важливо нам богословські осмислити сьогодні. Яким чином можлива критика хибних наративів і хибних ідеологій серед євангельських церков? Давайте ми зупинимось для обговорення, а потім продовжимо нашими питаннями з залу.

Модератор 2: У нас є вже перше запитання.

Питання з місця: Доброго дня, я Ольга Романенко, економіст, представник вчених секулярних університетів і в мене питання до наших богословів такого плану. Перше питання: ви сказали, що не може бути країна з християнським шляхом розвитку. Ну, згідно з нашими дослідженнями, Бога важливим в Україні вважають 63 % населення. Згідно з економічними даними, саме ті країни, де 50 % і більше вважають себе християнами – вони є найбільш успішними, тобто, наприклад, протестантські країни в світі в 8 разів мають ВВП на душу населення вищий, ніж не християнські країни. Тобто в економічній науці є пряма кореляція між тим, чи люди визнають себе християнами – ходять, скажімо так, щонеділі в церкву, а не тільки як у нас 3 %, тому ось це перше питання: чи вважаєте, що церква має бути таким певним пустельником? Для мене особисто – це є певна політика, яку впроваджувала Росія останні 100 років, зокрема, КГБ, які розсилали свої інструкції обласним пресвітерам і так далі, які намагалися розділити інтелектуальні і духовні еліти.

Тобто вони вважали, що церква має бути нецікавою маргінальною російськомовною, тому що інструкція надходила всім п'ятнадцяти республікам, а університети там собі самі. Тобто, якщо ти хочеш управляти країною – іди в університет, якщо ти хочеш служити Богу, то будь в церкві, ну ти будеш ніхто, там якоїсь такої робітничої професії. Тобто мені здається, що наразі перед Україною стоїть завдання – ось ця декагебезація, в тому числі, яка передбачає дерусифікацію, нав'язування, «зросійщення» українських церков, тому що я працювала в Міністерстві освіти, в Верховній Раді і я можу зазначити, що більшість моїх колег не йшли в наші церкви, хоча вони пізнавали Бога, шукали його всім серцем. Питанням

номер один – це була мова. Я маю на увазі, вони казали: у вас російська церква, у вас співають російською. У вас 30 років незалежності, ваші пастори не можуть вивчити української мови. Вони кажуть, в університеті вже 30 років українська мова, за російську мову звільняють. Ну, це політика держави та в умовах агресора і так далі. Тому яка ваша позиція? Ось наразі чи варто проводити дерусифікацію в наших церквах? Українізацію, мається на увазі не те, що тільки українці, і тільки українська мова, але принаймні більшість нашого контенту хоча б так має бути, ну на мові Країни, яка зараз кров'ю платить за нашу свободу. Це перше питання, а друге питання щодо свободи: ви сказали, що цінність номер один є наша свобода, а свобода є загальна, а є особиста. Так от, українці найбільше цінують загальну свободу, тобто, щоб ми були від Росії, а особисту, тобто право обирати владу, мера, пастора – ось це поки що у нас страждає. Як з цим бути, щоб, наприклад, українці могли вільно обирати пастора церкви, ректора семінарії, а не того, кого нав'яже хтось там згори: чи спонсори чи деякі, кажуть, наші духовні центри є васалами або росії або Америки, дивлячись хто фінансує? Це друге питання. Дякую.

Олександр Гейченко: Я почув три питання. Дякую за рефлексію, тобто перше питання як я ставлюся до економічних спостережень, що економічне зростання пов'язано з активною релігійною позицією більшої кількості громадян? Так, я правильно почув?

Концепція християнської держави є досить сумнівною, я говорю про саме державу, яка позиціонує себе як християнська держава на конституційному рівні, на рівні законодавчому і таке інше. Я не говорив те, що ви висказали про суспільство. Так от, якщо ми говоримо про присутність великої кількості християн, мені було би цікаво почути думку економістів стосовно Африки на південь від Сахари, де великий рівень християнізації, деякі країни християнізовані на 80 % і разом з тим ми не бачимо там економічного зростання. Це перша моя репліка.

Друга репліка по мові – думаю, що українізація відбувається. Тут, якщо питання стоїть про те, чи треба створювати орган з українізації українських церков, то я проти цього. Тому що це призведе до контролю і власне до звуження того, чого торкнулися в третьому питанні до особистих свобод і до загальної свободи. Я все-таки вважаю, що українці прагнуть особистої свободи. Мова йде не просто про загальну свободу від там російських загарбників. Є цінність свободи, як така, для українців. Вона полягає і в особистому виборі. Тому я вважаю, що це суттєва така цінність, яку неможливо скинути, чи не враховувати. Така моя рефлексія на ваше питання дякую.

Модератор 2: Дякую, будьте будь ласка лаконічними, давайте можливість також іншим колегам задати питання.

Питання з місця: В умовах викликів останніх років ми бачимо розвиток церкви в сторону суспільства, якщо там 10 років тому центр, точка активності була в недільному служінні, то сьогодні вона вже там, де точка болю – капеланство, участь в різних соціальних активностях, майдан і так далі. Моє питання: чи можливо богословські виправдати таку нову діяльність, котра з'являється вже ну очевидно. Виправдати богословські от таку діяльність церкви, причому, ну, я так вважаю, що, можливо переосмислити тему викуплення. Щоби виправдати таку діяльність через переусвідомлення концепції викуплення Христа, що через хрест не тільки відбулося спасіння і вічне життя, але і перетворення світу. Ну ідея така, що соціальну працю, суспільну чи політичну діяльність розглядати як метод, як форму реалізації концепції викуплення на землі? Дякую.

Олександр Гейченко: Дякую за ваше запитання, ну я не знаю, чи треба це робити. Це доволі цікавий такий технологічний хід. Хоча я думаю що він можливий, але його може і не треба робити, тому що викуплення звершено Христом і воно дотичне будь-якої сфери, до якої торкається гріх. Все, що зіпсував гріх було відкуплено Христом, просто ми не бачимо остаточного відкуплення цього всього і воно відбудеться тоді, коли відбудеться Другий прихід Ісуса Христа. Це точно.

Я думаю, що ми можемо просто говорити про те, оскільки в певному сенсі церква продовжує місію Ісуса Христа і Євангеліст Іван в 20 розділі згадує нам про те, що Ісус казав: «... як послав Мене Отець, так Я посилаю вас...», так. Тобто там є модель. Там є сила для здійснення цієї місії і фактичного вповноваження. І ми можемо сказати, що в цьому сенсі церква продовжує йти туди, де є потреба в цьому, де вона намагається принести світло Євангелія, туди, де є викривлення або зламання того, що Федір Федорович назвав «зламання людського процвітання», тобто знищення шолома. Тобто ми намагаємося це зробити, тому мені здається, у цьому напрямку варто рухатися – це продовження місії Ісуса Христа. Церква в цьому сенсі є інструментом місії Бога, місія Бога реалізує задуми Господа – триєдиного Бога – в тих сферах, які були спалювані або спотворені гріхом. Дякую.

Модератор 2: На жаль, у нас вже немає більше часу.

БОГОСЛОВСЬКО-ПРАКТИЧНИЙ ФОРУМ 3 СЕСІЯ

Ведучий: Всі ми знаємо слова одного керівника навчального закладу в Америці, що семінарія – це місце, де церква думає. Хочеться, щоб цей форум став початком низки форумів, де церква збирається, молиться, думає, реагує на актуальні потреби часу. Зараз є можливість бути почутим.

Питання в тому, чи є ті, хто може говорити тою мовою, яку люди розуміють, тому щира подяка усім за таку активну участь.

Ми переходимо до третьої доповіді, яка торкається безпосередньо практичних питань – це «**Війна, помісна церква і діаспора**». Доповідачем буде Віктор Вознюк, директор департаменту освіти Української церкви християн віри євангельської, а дискусію проведе Ігор Бандура, заступник голови Всеукраїнського союзу церков євангельських християн-баптистів.

Віктор Вознюк розпочинає доповідь, повний текст якої можна знайти у статті цього номеру Альманаху.

ПИТАННЯ ТА ОБГОВОРЕННЯ ДОПОВІДІ

Модератор 3: Дякую, Вікторе, за таку інформативну доповідь. Між іншим, євангельські християни-баптисти, оскільки вони орієнтуються на реальність, почали готуватися до війни за місяць. І за тиждень до війни ми мали нараду, де всі наші області скоординували будь-яку роботу, якщо війна прийде в 3 етапи. В нас було таких 3 плани: спочатку, якщо Луганська, Донецька області, потім, якщо ще південь, а потім, якщо раптом вони дійдуть до лівого берега Києва. В нас не було 4-го плану, що вони почнуть з Ірпеня. Ну, тут ми не допрацювали. Це допомогло і це якраз такий був чіткий сигнал, що ми не повинні втікати від реальності, приймати її, як вона є. І, як і наші військові, ми пропрацювали плани, починаючи з найгіршої ситуації.

Величезну роботу роблять церкви зі спільного практичного досвіду для всіх братств, і виникає питання, для чого стільки зусиль? Я хотів би запропонувати таких три питання-тези для наших обговорень, поки в нас буде 10-12 хвилин за столами, а потім ми покличемо знову нашого брата Віктора для відповідей. Я хотів би знайти відповідь на питання: для чого ми стільки всього робимо? Для чого ми стільки переживаємо?

Перше питання. Останнім часом звучить теза що тільки у євангельських церков України є бачення майбутнього для України. Якщо це так, то в чому ця картинка? З яких пазлів вона складається? Яке наше бачення майбутнього України?

Друге питання. Стосовно нашої діаспори, в першу чергу європейської. Часто можна почути, що Бог може використати українську діаспору для пробудження народів європейського континенту. Наскільки такі мрії реалістичні? Що можуть зробити церкви в діаспори в Європі для позитивного євангельського впливу?

Третє питання. Що робити, щоб наші церкви і групи в діаспорі не розчинилися поміж помісних церков тих країн, де вони знахо-

дяться, а ставали осередками України, української адвокації і церковної, і загальнонаціональної?

Бажаю плідної дискусії, а потім повернемося разом до запитань і відповідей.

Модератор 3: Час відповідей на запитання і ми запрошуємо Віктора. Павло першим підняв руку.

Питання з місця (Павло Унгурян): Брате Вікторе, дуже вам дякуємо за такий практичний, хороший посил. Я розумію, що наші питання-обговорення так чи інакше вже торкаються практичних аспектів того, що ми чули під час першої і другої доповідей. Ви це приземлили так дуже яскраво. Ігор Олексійович нас намагається вести в цій дискусії. Декілька роздумів:

Перший роздум – це ми собі задали питання, чи зможуть українські церкви створити нову реформацію Європи. Знову часи Мартина Лютера. Хочеться бути скромними, тому що є реальність, а з іншого боку – єдиний можливий шанс, якщо не лише розраховувати, що наші діаспори там зроблять щось неймовірне як підпілля якесь євангельське в тій «загниваючій» Європі. Насправді, Європа показала себе як хороша християнська велика територія зі спадщиною добродетельності, добра і всі ті російські нарративи про гейропу, про все те – вони розбились. Люди реально відкрили свої серця, це зараз вони вже починають говорити: економіка, вибори і так далі. Але ми думаємо про формування цього європейського біблійного поясу, з центром в Україні, чи в нашій східній Європі – це фактично найбільш релігійні країни європейського континенту від Балтії до Чорного моря. Можливо, не лише силами нашої діаспори, а скоріше в нашому спільному євроінтеграційному русі, коли Країна наша разом з Молдовою, посилюючи позиції Румунії, поляків, прибалтів працюють разом. І ось тут наше запитання, чи ми готові готувати наших місіонерів для майбутніх єврокомісії, Європарламенту, європейського суду, для всіх комісарів, комісаріатів, тієї європейської реальності, до якої ми йдемо? І тут завдання не звалити це на нашу діаспору, а робити це спільно і просити їх вже там показувати різні моделі і так далі.

Друге питаннячко – це знову ж таки повертає нас до «розумовського» дослідження минулого року. В нас тут дуже багато було компліментарних статистичних даних. Те, що мені зайшло, це те, що належність до певної церкви означає належність до помісної громади. Те, про що ви говорили і є найкраща ідентифікація – це (думаю, Олександр Гейченку теж буде цікаво) найкраща ідентифікація серед вірних протестантських євангельських церков – більше 70% – засвідчила, що для них належність до конфесії – є належністю до помісної церкви. До речі, найгірші показники у ПЦУ за минулий рік. Це привід для молитви за наших пра-

вославних друзів і, можливо, якоїсь допомоги їм. Це питання до нас, чи можуть наші помісні церкви допомагати тим людям, які розчаровані в УПЦ московської версії? Ці питання нас не оминають і, взагалі, що ми можемо зробити, щоби помісні церкви служили людям, які шукають Господа, але не знаходять його вже в православній концепції?

І на завершення: Сергій Плохой, відомий історик, вчений, якого ми цінуємо, для мене зробив неочікувану заяву, я зовсім від нього такого не очікував. В своєму інтерв'ю за 5 жовтня 2023 року він сказав наступним чином: «Я переконаний, що Країна вижила у 2014 і особливо в 2022 через те, що відкинула етноцентричну модель політичної нації».

Ми говоримо про те, що ми сприяємо українській мові, я поділяю такі погляди, бо мова – це ознака ідентичності, одна з базових ознак ідентичності і, власне, формування європейських народів відбулося завдяки тому, що Лютер переклав з незрозумілої мови на зрозумілу німецьку. Потім через кілька десятиліть на староукраїнську було перекладено Пересопницьке Євангеліє, Острозька Біблія в вашому краю і так далі, але Плохой каже – і ми бачимо інші речі, сьогодні це лунало – універсалізм Євангелія він більший.

І як тут нам бути щоби помісні церкви були адекватними свого покликання християнського і в той же час адекватні реального запиту українців на формування хорошої потужної української ідентичності? Розумію, що важкі питання, їх багато. Дякую.

Віктор Вознюк: Дякую, Ну я думаю, що третє питання було б тоді доречно і Олександру поставити, але я коротенько, можливо, не зовсім так об'ємно можу сказати стосовно і мови, як і нашої ідентичності (про це не потрібно забувати) і нашої відповідальності. І я думаю, що це нормально, коли ми взяли, як українці, відповідальність, в тому числі і за мову, але в нас ще є додаткові відповідальності, скажімо, щоб в безпеці були інші люди, які можуть говорити іншою мовою, не обов'язково російською. Але відповідальність за мову, якою ми говоримо навіть в церквах, як за інструмент не тільки нашої ідентифікації, а як інструмент, один із інструментів прославлення Бога, бо Він вартий, щоб прославити, тому що це нормальний процес, і в ми в цьому напрямку маємо рухатися.

Що стосовно тих людей, які розчарувалися. До речі, в дев'яностих церква пропустила інтелігенцію. Коли була євангелізація, то ми не були готові, щоб «євангелізувати» інтелігенцію. Інтелігенція пішла в східні релігії, потім розчарувалася, ну і, зрештою, зараз процес десь такий пішов, що окремі церкви почали працювати в цьому полі. Але з практичної сторони, що потрібно робити? Є одна умова, є одне велике *але* – це навчання.

Якщо бути відвертим, наскільки багато в наших церквах є навчання і наскільки багато в наших церквах є різного навчання? Без навчання є

ризик від якоїсь категорії отримати відмову. Тому що можна прийти не з тим посилом і навпаки, а через навчання, звичайно, це дуже хороша ніша.

І що стосується Європи. Як ми маємо впливати і що ми маємо ініціювати, щоб в європейські інституції потрапляли українці? І я хочу уточнити: з діаспори, чи з України мається на увазі? Спільно!

Так однозначно це має бути. Як на мене, це говорить про стратегію. Непросто, якщо ми говоримо про інтеграцію України, то ми маємо вибудувати стратегію, щоб і там також мати місце, діалог, свій вплив. Але є ще одне запитання. Ви погодитесь, що ми маємо одночасно працювати з діаспорою нашою – що нам всі винні – перелаштувати мислення. І для того, щоб діаспора, була в тандемі з нами, тому що, якщо ми будемо добре працювати і якісь навіть речі в нас вийдуть, а діаспора залишиться там, де вона залишиться, то в тих інституціях нам будуть вказувати, що ви зі своїми розберіться в Європі. Цей процес має бути такий однотайний, але однозначно має бути. Дякую.

Питання з місця: І дуже добре, що стоять представники баптистів, п'ятидесятників. Наша церква молода. Ми ще теологію до кінця не сформували. Тому ми у вас хочемо запитати.

Я так пам'ятаю, що раніше присягу не приймали, в армію не йшли, зброю не брали. І це там у вас і прописано було. А як зараз – це теологія змінилася, яке для неї підґрунтя? Ну хоча б там кілька таких тез сказати, що тепер вже всі воюють. У нас невеличке об'єднання, там насдесь 20 тисяч, хоча воюєдесь під 600 людей. Але в нас не стояло таке питання, тому що ми не писали, що ми не можемо брати зброю і не можемо приймати присягу. А у вас стояло раніше, а зараз все змінилося. Яке підґрунтя, які місця з Біблії, що ви це все змінили? Що зараз можна присягу приймати, вбивати можна, ну це ж ворогів надалі вбивати? Можете сказати? Дякую.

Віктор Вознюк: Дякую за ваше запитання і невеличкий тролінг. Ну зараз в інформаційному полі це навіть популярно, нема проблем. А насправді, в нас не зовсім так, як ви окреслили, було написано, тому що в нас є, по-перше, установчі документи, в яких написано те, яке наше відношення до цих питань. А як це все змінилося? Дуже просто, тому що контекст змінюється, і ми пояснюємо. В нашому братерстві пояснюємо, що є ж різні контексти і контекст, за який ви сказали і стосовно якого вибудовувалися і поведінка, і теологія – це був радянський контекст і таку державу захищати – то це було нелогічно. Це те саме, що зараз російську імперію захищати. А коли контекст змінився і ми пояснюємо, що не так просто. Точніше, ми пояснюємо, що сьогодні інший контекст, що ця держава, в якій ми живемо, вона нам не забороняє, навпаки,десь і підштовхує особливо на такому рівні локальному, щоб ми проповідували слово Боже. Ми

ж Богу служили, то це зовсім інша історія, але ви правду зауважили, що нелегко, як я вже говорив, нелегко великий корабель повертати. Тому, що коли ви повернете ніс, а задня частина ще в тому самому напрямку, але ми працюємо над цим. Дякую.

Питання з місця: Так я хотіла би, якщо можна коротко про 3 питання, які задав Ігор Бандура.

Перше: чи лише протестанти знають шлях розвитку України? У нас протестантів 1,5%. Більшість з них не мають вищої освіти, тобто в керівництві держави їх маленька частина, тому треба враховувати, що лише 30 років незалежності. Церкви не стимулювали, щоб наша молодь пішла вчитися. Переважно казали, що це веде до зарозуміння і так далі. Тому я не думаю, що лише протестанти, навіть думаю, що багато атеїстів і представників лгбт зараз будуть займатися стратегією, якої потребує країна.

Ще один важливий факт, про який я нещодавно дізналася, що КДБ впливало на стратегію України. Дивіться, в університетах кожен перший проректор за часів Радянського Союзу, був агентом КДБ, вони не пускали наших вчитися. Мого батька вигнали з університету на 3 курсі, коли він прийняв хрещення. Ну це історія моєї сім'ї, розумієте. Так само, мене особисто 10 років тому перший проректор (колишня КДБ), коли я запросила Грунтковського нашого на лекції в університет, вона сказала: «Придумайте причину, чому ви маєте піти. Нам не треба тут пасторів». Тобто мислення університетське досить атеїстичне. І вони вважають, що як мені пояснили, на чому сфокусувались колишні агенти КДБ – останні 30 років на роботі в церквах зі «зросійщення» всіх 15 республік плюс Європа і Америка, саме вони придумали слов'янські церкви. Розумієте?

І друге – це університети. Просто треба розуміти їхню тактику, тому якщо ми хочемо щоб наша свобода була, українізація і так далі, то треба працювати з університетами, тому що я, як викладач, впливаю на 1000 студентів в рік. У мене 1000 студентів в університеті. Розумієте, я через лекції, через особисті бесіди можу впливати. Мої студенти зараз керують Києвом, мої студенти в пресі, тобто мої люди, які мене поважають, і мені легко на WhatsApp написати – попросити повісити рекламу з цитатами з Біблії, наприклад, а ніж писати офіційні листи-запити, які потім всі відхиляють. Наших науковців дуже обурило ота теза ну наших рідних баптистів, які сказали, що ми біженці – тепер місіонери в Європі. Це була маніпуляція. Крім того, це була маніпуляція знову ж таки російського світу.

Вся їхня пропаганда будується на тому, що вони мріяли прийти в Європу і там насаджувати свій російський світ. А наші науковці дуже обурювалися. Ну не можуть біженці спасати французів, німців і так далі. Вони можуть спасати своїх біженців. Треба сказати, що ми, біженці, працюємо з нашими українцями і так далі, а не казати, що ми спасаємо Європу.

Тому це треба визнати, по-перше. По-друге, хто впливає? Впливають ті, хто працює там в університетах. У нас є частина науковців, які виїхали до Швейцарії, наприклад. У нас є Максим Коваленко, який топ-хімік на континентальній Європі, то він впливає на вчених, на владу Швейцарії і так далі. Тому я би пропонувала фокусуватися ось на університетах Європи, як на центрах українства і поширення християнських цінностей. Ну це мої особисті приватні погляди.

Ведучий: Зараз перерва на обід

БОГОСЛОВСЬКО-ПРАКТИЧНИЙ ФОРУМ 4 СЕСІЯ

Ведучий: Тема нашої останньої доповіді: «**Війна та відповідальність церкви**». Доповідачем буде Валерій Антонюк, голова Всеукраїнського союзу церков євангельських християн-баптистів, а проведе дискусію Павло Унгурян, перший заступник координатора всеукраїнського собору, депутат Верховної Ради України 6 і 8 скликань.

Валерій Антонюк: Щиро вітаю усіх учасників цього форуму. Питання, які ми обговорюємо і хотіли б осмислити – вони занадто важливі й непрості. Я б хотів звернути вашу увагу на тему «Війна, відповідальність і перспективи служіння церкви».

Ми вже майже два роки живемо у контексті війни. І для нас усіх це стало частиною життя. Ментально люди переживають війну дуже по різному. Хтось її називає суто політичним явищем, хтось просто чекає, коли вона закінчиться, а хтось думає, що це якась випадковість і помилка.

Для Церкви Ісуса Христа, безумовно, війна це більше, ніж реальність, яку коментують військові, прогнозують експерти й політики. Передусім, війна для нас – це духовна реальність. І нічого не відбудеться у цьому світі, якщо воно спершу не відбудеться у піднебесних просторах.

Безумовно, це час, якого ми не чекали, не вірили й не думали в ньому жити. Навіть тоді, коли здійснювали певну підготовку перед війною, серце відмовлялося сприймати і адаптуватися. І якщо Бог продовжить нам життя, прийдеться ще надто часто повертатися до цих часів і звідси брати уроки для майбутнього. Бо так як ми жили у 2022 і 2023 роках – ми ще ніколи не жили. На мою думку, те що ми пережили і переживаємо, цей набутий досвід, особливий Божий дотик, варті багатьох десятиків років життя.

Ми маємо розуміти, що Україна зараз різна. Західна Україна відрізняється від східної і центральної. І коли я приїжджаю в церкву на західній Україні, де не було жаху, бачу трошки інших людей. Вони не стали гіршими – вони інші. І вони в цьому не винні. Україна реально є різною,

тому що наші переживання є різними. Тоді на що варто звернути сьогодні увагу? Покликання Церкви – це продовжити місію служіння незалежно від викликів часу.

Розпад радянської імперії триває, і ми знаходимось у цьому процесі

У Бога Свій час і терміни. Старт був даний, відмашка була дана ще в дев'яностому, але імперія ще не рухнула.

Ми можемо належати до різних пророчих шкіл – певно що й тут є різні пророчі школи, та ми точно всі зійдемося в тому, що імперія минула. Якимось почув думку, що у розпаді імперії буде велика помилка і що її треба відновити. Бог імперії завжди добивав до кінця. Бо це справа рук людей. І радянська імперія не воскресне. Вона може бути іншою, і можливо щось виросте з її залишків. Але імперії не постають.

Коли Христос жив на землі, за Ним ходили люди і хотіли переконатися в тому, Ким Він є і як прийняти Його вчення. Вони знали, що Він має силу, і просили від Нього знамення. Книжники, фарисеї – ці закончителі Ізраїлю, просячи знамення, хотіли в чомусь переконатися. І Він каже: «Лице неба й землі розпізнати ви вмієте, чому ж не розпізнаєте часу цього? (Луки 12:56). Це звучало як докір. Чому? Тому що сам Месія, Спаситель, Якого вони очікували довгі роки, досліджували, вірили в пророцтво, стояв перед ними, але вони не розібрались.

Питання стоїть і сьогодні для нас: чи ми розрізняємо ознаки часу, розуміємо, зіставляємо? Тому що, як Церква Христа, ми покликані не просто взятися за вивчення питання. А нам треба продовжити служіння, діяти в інтересах Божого Царства. Служіння церкви ніколи не зупиняється. Це наше головне покликання. І тому Ісус каже: «Рід лукавий та перелюбний шукає ознаки, та ознаки йому не дадуть...» (Матвія 16:4). Бо найбільші факти для переконання Він вже дав. І найжахливіша сліпота – це нерозуміння часу, в який живемо.

Коли мова йде про наше життя і служіння, ми не можемо обійти питання держави, в якій живемо. З війною ми більше полюбили Україну, ми краще зрозуміли біль нашого народу і ближче стали до людей і служимо їм так, як раніше не служили. Ми хочемо, щоби державотворення України, української нації, роль церкви в Україні були значимими. Щоб наше суспільство змінилося на краще. Проте є одна особливість – нас ніколи ніяка влада не задовольнить. Якою б вона не була. Ніколи! Знаєте чому? Тому що ми християни. Наші критерії, наші очікування – вони занадто високі для найкращих із них. І свідомо чи підсвідомо ми цього очікуємо. Скільки б президент не дав свободи – нам недостатньо. Які б закони не приймав наш парламент, і був би він ідеальний – буде

недостатньо. А тим паче, коли це йде в резонанс з реальністю, в якій ми перебуваємо.

Ось чому, маючи певні сподівання, розчаруємося знову й знову. Я часто говорю, що нас врятує християнська диктатура на кшталт Кальвіна. Не треба? А чому? У Женеві – вийшло! Не всім подобалось, проте всі молилися. Отож, вкотре ми будемо розчаровуватись. Звісно, що сьогодні не той час, як у Кальвіна, і я погоджуюсь, що вже сьогодні методи Кальвіна не спрацюють, бо ми живемо в інші часи.

Церква аналізує особливості служіння суспільству згідно зі Словом Божим

Слово Боже нам каже: «Отож, уважайте, щоб поводитися обережно, не як немудрі, але як мудрі, використовуючи час, бо дні лукаві! Через це не будьте нерозумні, а розумійте, що є воля Господня» (Еф. 5:15-17). Проводячи аналіз, Церква розуміє сьогодні з духовної точки зору, що нічого незрозумілого чи унікального, згідно з Біблією, в наші часи не відбувається. Скажіть, усе що сьогодні стається чи сталося в недалекому минулому, хіба нам не зрозуміло на основі Слова Божого? Про що Біблія не сказала з того, що відбувалось? Все зрозуміло. Нам потрібно ось це Слово, ці пророцтва, ці передбачення ввести в контекст наших днів. І це те, що нам важко робити. Тому що ми, як християни, розуміємо: і війни, і все інше було передбачено Словом. Але ми ставимо запитання – невже це з нами? Невже це ми? Невже епіцентр цих подій – Україна? Події сьогодні окреслені пророками Старого Заповіту, Словом Божим, апостолами, їхніми посланнями.

Наскільки Церква була готова до війни?

Це запитання ми розглядаємо в площині нашої підготовки: ми щось зібрали, когось попередили, до чогось приготувалися, а насправді наш вимір має бути спочатку трошки іншим. Церква рівно настільки була готова до війни, наскільки ми знали Слово Боже і в ньому перебували.

Я скажу таку річ: Церкві не обов'язково знати, коли приготувати бочки із соляркою. Не це рівень нашої готовності, не це є показником. Ми багатьох речей можемо не знати практично, як вони пройдуть. Інше питання – наша духовна спорядженість. Духовна тверезість і очікування того, що гряде.

Церква проводить біблійну екзегезу сучасних подій і є експертом сучасності. Церква саме і є екзегетом суспільства, діагностичним центром. І навіть якщо ми практично не передбачимо якісь факти, календарні дати чи щось інше – не в цьому суть. А в тому, наскільки до того всього Бог нас вів і приготував.

Я пам'ятаю ще часи від R-500, і всі подальші роки (2017-2019 роки), коли робили масові заходи на Хрещатику. Я казав нашим активістам Руху реформації: так завжди не буде. І чим сильніше ми могли десь спалахнути, тим більше мали б розуміти, що цей час завершиться. Бог щось дає на певний час, на короткий час. І цей момент треба використати. Проте, якщо християнин думає: відтепер ми підемо вгору, по лінії зростання, сильніше і вище, він помиляється. Бо потім стається те, що сталося.

Дух Святий проводив підготовку християн до війни

Мені не відомо, що кожен із вас відчував за кілька років до повномасштабного вторгнення, я все більше переживав, що має статися щось незвичайне для Церкви Христової в Україні і для нашого суспільства загалом. Я знав, що ми йдемо до чогось особливого. Що це? Невідомо. Тому коли ми говоримо про розуміння сучасних змін, ми не гонимося за трендами і не хочемо спіймати якісь прогнози аналітичних центрів, якусь цікаву думку, щоби її розвинути. Для нас важливо розуміти і впливати на процес з Божої точки зору.

Коли почалася велика війна, ми переживали, що не були готові, проте якщо подивитися на служіння наших церков у перший час війни, то виявляється, що церква була готова в багатьох сферах. І маємо цьому підтвердження у багатьох прикладах. Так, ми спершу не знали, в який бік тікати. «Війна» – звучить жакливо. Та пройшов буквально тиждень-два, і протестантські церкви організовувалися, зорієнтувалися і почали діяти. Не лише тому, що в нас є налагоджена мережа, не лише тому, що в нас є зв'язки.

У цьому виявляється наша духовна готовність. Навіть коли не відійшов від шоку, коли молитися толком не знаєш як, все ж руки роблять і ноги йдуть. І ми розуміємо, що це і є вияв нашої тверезості в часи таких великих проблем.

Ми не гонимося за трендами – ми розуміємо і впливаємо на процеси!

Світ увійшов в період великого переформатування і нового світового порядку. Ми чуємо, як коментують події сьогодення люди, які знають Бога відносно або не знають зовсім. І ми розуміємо, що новий світовий порядок – це вже наше сьогодні. Ми не розуміємо його до кінця, тому що в нас ще розриваються снаряди, але цю дорогу хтось уже готує.

Ми можемо стверджувати, що постмодерністська філософія остаточно ствердилася в українському суспільстві. Хоча вчені люди, ймовірно, мені заперечать, стверджуючи, що час постмодернізму минув. Я ж кажу про те, що уже осіло в Україні і яким є наше суспільство сьогодні.

Відбувається тотальне нівелювання всіх фундаментальних біблійних цінностей. Основні світоглядні тренди – відносність всього і терпимість до всього. Істина відносна, абсолюту не існує. Це модно: сьогодні так думає і так діє молодь. Це ментальність молодшого покоління в Україні. Абсолютно нова система цінностей і моралі.

Ми бачимо: дозволено все, що не загрожує безпеці інших. І це буде затверджено на рівні наших законів і буде нормою. Популяризація нео-марксистської ідеології. Ми знову відкочуємося назад. Зверніть увагу на західний світ – погляньте, як багато молодих людей в Америці на останніх виборах голосували за соціаліста Берні Сандерса. Чому? Втрата правильних орієнтирів. Чіпси, Кока-Кола на Вечерю Господню і Wi-Fi – це те, що відбувається зараз і торкає Церкву. Ви скажете: «У нас цього не буде!» Буде.

Лібералізація духовного життя нашого суспільства досить потужна.

Оце і є ментальність сучасного молодого українця, зокрема того, хто приходиться до тієї чи іншої церкви. Зауважте, що ця відносність всього і терпимість до всього буде домінувати в українському суспільстві, навіть якщо нам сьогодні складно і триває війна. Це реалії Церкви.

Виклики і перспективи служіння церков в Україні

У нашому об'єднанні 2 300 церков, 300 церков в окупації, 107 церков у повному розсіянні. Більшість із них – це Схід України. Пів тисячі наших служителів, пасторів та дияконів, за кордоном. Десять 130 пасторів повернулася. Ми віримо, що їхня кількість зростатиме. Багато церков на Сході не можуть здійснювати служіння у звичному розумінні. Так, як вони проводили це раніше, сьогодні вже неможливо. Проте є певні речі, на яких ми робимо значний акцент упродовж цих двох років. Йдеться про соціальне служіння. Напевне, воно стало сильнішим.

Що ми починали робити одразу? Гуманітарна допомога, волонтерство, капеланство, різні-різні способи допомоги.

«Які завдання є першочерговими для церков під час війни?»

Погляньмо на дані опитування Центру Разумкова про те, які завдання є першочерговими для церков під час війни, як люди дивляться на церкву, що вони від неї очікують:

- надання психологічної допомоги (54%)
- допомога Збройним силам України (45,5%)
- допомога у вирішенні соціальних і матеріальних проблем громадян (39,5%)
- залучення міжнародної уваги та допомоги Україні (28%)

- допомогу внутрішньо переміщеним особам (23%)
- пом'якшення наслідків руйнування міст, сіл, соціальної та транспортної інфраструктури (18%)
- забезпечення потреб українських біженців за кордоном (4%).

Ми бачимо. Що соціальне служіння – суспільний запит. Кращий прояв християнської жертвовності в часи війни. Церква це робила, робить і буде робити. Тобто це цілий комплекс дій, які не виміряти тоннами чи кілометрами. Але зазначимо, що це лише один бік, а є й інший. Я це явище визначив як «вакуум». Така, знаєте, порожнеча.

Вакуум духовного пробудження народу

Православна (народна) традиція не сформувала чітке послання суспільству щодо біблійних цінностей. Утворився вакуум духовного пробудження нашого народу.

Завжди казали: коли біда – люди йдуть до Бога. Сплеск у Другу світову війну: там, де були наші церкви, відбувалося багато хрещень, бо люди приходили до Бога. Євангельські церкви мають можливість проповіди Євангелія.

У мене запитання: чи спостерігаємо ми під час цієї війни пробудження в нашому народі? Чи реально бачимо, як діє Дух Святий? На заміну тим людям, які виїхали, а це тисячі й тисячі християн з України, прийшли інші, «нульові». І коли я в церкві кажу: «Помолимося», вони стають і хрестяться. Це хороша ознака чи ні? Непогана, але чи це пробудження? Так, треба відверто говорити, що частина людей приходять в наші церкви, тому що там щось дають і ця соціальна допомога для них має значення. Та тепер в нас є запитання: скільки з них переживуть покаяння, відродження, навернення і будуть спасенні? Сьогодні ми відчуваємо цю порожнечу – є місце для дії, є місце перспективи можливостей, але чи буде пробудження?

На сході переповнені доми молитви. Це вже можна зафіксувати як пробудження. Але я не знаю, чи всі пастори вірять у пробудження цілковито. Подивімося на це не лише у вимірі протестантських церков, а християнства в Україні загалом. Чи стала Україна ближчою до Бога? І певно, тут у нас є великі питання – чи відбудеться пробудження?

Вакуум національно-патріотичного виховання у протестантських церквах

За час війни я переслухав багато проповідей. Ютуб дозволяє. На початку війни, у перші п'ять місяців, я лякався від того, як багато проповідей в євангельсько-протестантських церквах абсолютно не в контексті.

Коли людям болить щось, а ми по накатаній говоримо про те, що не болить. Тобто воно важливе, тільки не на цей день. І це вакуум, який утворився, він і виявив відсутність належного розуміння. Це триває і зараз. Чому я кажу про вакуум? Тому що це наші мінуси і наші можливості, які ми можемо використати саме в часи війни.

Вакуум у формуванні національної стратегії розвитку країни на основі християнських цінностей

Держава має розвиватися, вплив Церкви має бути. От в нас є наші християнські інтереси – чи це православна, чи греко-католицька, чи протестантські церкви. І як сьогодні суспільству показати, що це важливо і має бути основою?

Ми декларували ці речі, починаючи ще з R-500. Але на сьогодні ми бачимо, що секуляризація потужна, а держава не має політики, яка б спиралася на християнські цінності, крім декларацій. Відсутня співпраця між церквами і державними інституціями заради розбудови України. Парламентські законодавчі ініціативи вказують на ігнорування і розрив стосунків між владою і церквами.

Вакуум «державної церкви»

Коли ми говоримо про війну, вона дуже сильно загострила питання вакууму державної церкви. Ви скажете: «Слава Богу, що її немає». Однак у православній традиції завжди була присутня офіційна чи неофіційна доктрина. Спостерігається відсутня зміна парадигми у стратегії православних конфесій щодо ролі Церкви в демократичному суспільстві. Нашому суспільству, якщо воно хоче бути демократичним, мати свободи, рівні права для всіх, зокрема, і в релігійній сфері, потрібно навчитися жити. Навчитися жити по-іншому. Християнство загалом переживає послаблення свого впливу на суспільство і для нас це виклик і водночас можливість.

Вакуум дієвих демократичних інституцій

Війна завжди є загрозою скорочення прав людини, і ми це відчуваємо навіть сьогодні. Така незріла демократія, відсутність стабільних демократичних традицій приводить до автократії, партократії, монополізації навіть таких суспільних інституцій з боку влади, які вже набули певного досвіду. І це все може не розвиватися, а навпаки, занепадати. Дослідження Центру Разумкова говорять про те, що 2020 року церкви в українському суспільстві мали вплив на 40% населення. «Достатній» – так говорили люди. 2021 року додали 10% – церква впливає на суспільні процеси, вона важлива. У 2022 році показник найвищий з 2000 року. Ішлося про 60%.

Тобто 60% людей в Україні вірять в те, що церква може позитивно впливати на різні суспільні процеси. Вона потрібна і важлива. Є співпраця з іншими чи немає, люди розуміють чи не розуміють – вони так відчують, і це непоганий показник. Якби не було різних питань, які розкрила війна, можливо, цей показник був би ще вищим. Про що це говорить? Про величезну відповідальність саме наших євангельських церков сьогодні в Україні для того, щоб цей час використати і продовжити служіння.

Які перспективи майбутнього?

Перед нами ще одне запитання: які перспективи майбутнього? Я не пророк. І думаю, що серед нас можуть бути люди, які чіткіше про це скажуть. Але якщо ми дивимось на сьогоднішній день і трохи в наше майбутнє, ми маємо готуватися до більш відповідальних часів виконання Божих пророцтв. А це означає, що полегшення не буде. Щонайменше. Ми маємо сказати це свідомо, зіставляючи з Божими пророцтвами все, що відбувається в нас сьогодні. Пружина світової історії стискається, і напруження буде зростати. В Україні зокрема. Україна залишиться місцем духовної битви та протистояння. Бо ми чітко розуміємо, що план диявола – знищити основи християнського консерватизму в Україні. І ми добре знаємо, що серед всіх пострадянських республік (а зараз країн) Україна виглядала непогано. Духовна війна направлена на те, щоб стерти, змити, якимось чином нівелювати все добре, і це буде тривати. Враховуючи політику нашої країни, важкість війни і всі інші тенденції, які відбуваються у світі, ми маємо розуміти, що ця війна стане гострішою.

Наступні роки відзначаться тим, що окремі євангельські церкви опустяться до рівня лібералізму і номіналізму. Не цілі об'єднання, наприклад, але точково такі церкви точно з'являться. І ви знаєте, яка потужна пропаганда йде, диявольська пропаганда «руського міра» про лібералізацію християнства в Україні. Ми це чуємо, так? Але це пропаганда. Чим ближче ми сходимось з Заходом, тим ці провали будуть відчутніші. Це відбудеться.

У нас є благословення, бо в часи війни ми отримали найбільшу свободу для служіння народу в період війни. За всіх тенденцій, в певному хаосі, неготовності деяких, це таки час найбільшої свободи з початку дев'яностих років. Проте війна триває, і Україна увійде в період духовної стагнації, у часи довготривалої паузи, в яку нас будуть вводити. У Кореї війна по цей день не закінчилась. Є дві Кореї, два світи, але ніхто не підписав ніякого мирного договору. Сценарій буде приблизно такий. Де пройде паралель і як це буде виглядати, ми ще не знаємо: по Дніпру чи за Дніпром. Тому цілісного уявлення про перемогу немає... Запитайте членів церкви, як вони уявляють перемогу? У нас буде 120 сценаріїв. У нас немає

розуміння, що таке перемога. І це не випадково. Тому що якщо Господь дасть Свою перемогу, вона буде зовсім не такою, як уявляють найбільш прогресивні пастори євангельських церков.

Отож, Церква воює. Церква впливає на політичні процеси, на економічні процеси, на суспільні речі. Ми маємо все зафіксувати. Якщо ми хотіли би трохи далі подивитися і не розчаруватися, нам потрібно розуміти, що духовне навантаження стане сильнішим, умови більш важкими, і нам потрібно пройти цей процес. Оце те, що я можу сказати, це перспективний прогноз. І це дуже оптимістично!

ПИТАННЯ ТА ОБГОВОРЕННЯ ДОПОВІДІ

Модератор 4: Дякую, Валерію Степановичу. Я готувався до діаметрально протилежного методологічного принципу, що ми ще повоюємо. Але тому ми тут зібрані для того, щоб дискутувати. Ми чули про те, що хочеш миру – готуйся... І, можливо, інколи готовність до важкого сценарію дає нам додатковий ресурс для руху вперед. Отож, зараз у нас буде час на обговорення, на думки. До того, що сказав єпископ Антонюк, я додам декілька тез для обговорень.

Перша: чи можемо ми сказати, що для українських євангельських протестантських церков ми мали, за останні майже 40 років нашої пустелі, три такі прориви, три шанси?

Взяти пізню перебудову плюс 1000-річчя Хрещення Київської Русі. Пам'ятаєте, що це був прорив. І ранні дев'яності, коли 1000 нових церков з'явилися і благовістя було і так далі. Тобто перший наш такий шанс, коли почав вже валитися Радянський Союз.

Другий шанс це два наші майдани і наш славнозвісний Р-500 – 500 річчя Реформації. До речі, за всю історію українських протестантів ми один раз мали настільки серйозну, велику можливість презентувати себе суспільству і розповісти про становлення євангельської протестантської гілки християнства і успіх Європи і шанс для України. Майдани, революції. Ковток повітря, Р-500, яка три роки нас всіх тримала і багато людей дійсно увірували, навіть дещо спрощено, що достатньо віддати Україну під керівництво протестантам і все стане як в Південній Кореї. Ну богослови нам до сьогодні закидають, що «ну зря ви брати так ...». Не зовсім ми готові.

Третій шанс – це дійсно повномасштабне вторгнення, яке відкрило можливість для того, щоб плакати, обіймати, селити, перевозити, лікувати, донатити, годувати, і все інше. І це теж, навіть ці цифри соціологічні, які от минулого року протестанти раптом в 3 рази збільшилися за кількістю і так далі, хоча треба розбиратися з цими цифрами.

Питання до нас: чому, наприклад, в тих цифрах, які показував Валерій Степанович (а в минулому році це ще були гірші цифри) лише 21 % людей в Україні пов'язує соціально-гуманітарну допомогу українцям саме з церквами? Чому? Тобто поговоримо про це, ми робимо, але широке суспільство не асоціює це з церквою, а асоціює це з волонтерським рухом. І тому саме волонтерський рух входить до трійки найбільш шанованих верств суспільства: ЗСУ, сили оборони і безпеки, волонтери і Зеленський і команда влади. Ну, зараз ми бачимо певне сповзання йде зі зрозумілих причин.

Ще одне питання для обговорення. Що ми можемо робити для широкого благовістя і служіння військовим? Мільйон плюс людей, які повернуться, які повертаються, служіння їм не тільки їхнім душам, а й використовуючи те, що військові є беззаперечними лідерами суспільної симпатії. І якщо ці люди будуть наведені словом, можливо, вони зможуть це слово принести авторитетно і іншим. І Україна зміниться. Чи ми маємо таку інфраструктуру роботи?

Ще наступне питання для обговорення. Чи можемо ми продовжити активну гуманітарну місію служіння, яке згасає. Але додати до нього і величезну духовну і психологічну роботу з подолання наслідків посттравматичних стресових розладів (ПТСРів) і всіх інших психологічних і психіатричних наслідків. Але зробити це на серйозному національному рівні з телефонами довіри, з біг-бордами, з великою такою протестантською євангельською компанією?

Є ще питання до обговорення. А чи маємо ми бачення і інфраструктуру для серйозного державотворчого впливу євангельських протестантських принципів, які дійсно в багатьох країнах спрацювали, щоб зробити те саме в Україні? Бачення, чи ми ще залишаємося такими опрашкованими євангелістами, які відокремлюються від суспільства?

Це дійсно питання і до першої теми сьогоднішньої, до другої, до третьої. Чи війна нас відкриває для суспільства і ми можемо розкрити нову ідентичність – справжню протестантську ідентичність, яка не закривається, а навпаки активно впливає на суспільство? І чи ми можемо розбудувати цю інфраструктуру дуже швидко? Інфраструктуру для правоохоронних органів, інфраструктуру для економіки, для енергетики, місіонерські загони протестантів в цих сферах життя? А, наприклад, взяти антикорупційну інфраструктуру, щоб ми могли запропонувати? Ну і врешті-решт, чи готові ми надати суспільству нашу адекватну євангельську пропозицію державотворення взагалі України.

Це хороші питання, я пропоную зараз час на обговорення. Згадайте також можливість нашої адвокації українських потреб серед американських протестантів, європейських протестантів. Та чомусь дивно так, що

найбільшими скептиками допомоги Україні є наші одновірці. Наші одновірці у біблійному поясі США, що ми можемо тут зробити? Такі от практичні речі. Пропоную зараз обговорити і потім запитання і дискусія з нашим доповідачем, дякую.

Питання з місця: Ми обговорювали і є така думка. Все ж таки ми розуміємо, що протестанти мають бути ініціаторами створення горизонтальних структур в нашому суспільстві. Тому що, на жаль, модель нашого суспільства побудовано все одно по вертикалі. Горизонтальні структури були мало розвинені, принаймні до військових подій. Тому протестанти можуть бути в цьому плані ініціаторами, створюючи такі спільні горизонтальні структури, об'єднуючи їх на спільний напрямок служіння інтересів, наприклад, освітні проекти, соціальні, так далі і так далі і через ці об'єднані структури впливати все ж таки на органи державної влади, входити в комітети, профільні, впливати на законотворчі процеси і так далі.

Валерій Антоноук: – Можливо, я тільки дам коментар на коментар. Якщо ми говоримо за наші якісь освітні проекти, які могли би бути підготовлені, то є проблема в нашій консолідації. Тому що фахівці з різних сфер можуть створювати ці майданчики, де можна обговорювати питання, готувати і продукт навіть дати. Проблема полягає в тому, що коли ми виходимо на рівень того ж Міністерства освіти, коли ми контактуємо з владою і там нам потрібно «зелене світло» ... Ось тут я бачу зараз велику проблему в тому, що Україна не обрала такий вектор, де наша національна стратегія включає ось такі основи. І в цьому саме велика проблема. Завтра з якогось фонду дають певну суму чи хтось лобіює свої програми і все зупиняється і нема з ким говорити. Тобто декларативно ми говоримо про гарні речі, а коли доходить до практичних речей – рух мінімальний. Принаймні, там десь на рівні якогось факультативу ввели християнську етику. Це вершина.

Все інше ви можете робити або просто вам скажуть: ну у вас є ваші школи, у вас є ваші навчальні заклади, ваші можливості – там збирайте людей. І оце якраз те, про що влада не дбає. І в нашому сьогоднішньому контексті я не бачу, що хтось дуже зацікавлений в змінах. Це не означає, що нам не потрібно цього робити, але ця консолідація була би важлива. Якщо навіть православну етику б читали в школах. Це було б добре чи ні? Це було б дуже добре. Бо все одно вона має християнські основи. Але до цього ж не доходить. Тому пропозиції гарні. Потрібно ще можливості знайти.

Питання з місця: В контексті, що все ж таки ми євангельські віруючі, а слово Євангелія – це від слова радісна звістка. Церква все ж таки має таку місію утримувати зло, утримувати дух антихриста і ми знаємо, що посеред всіх цих бід проростає благословенне Царство Боже. Може варто

по-кожному тому виклику створити таку стратегію спасіння в душі радісної звістки. Щоб посеред цього ми знали, як діяти. І це дуже класна друга ідея про дії церкви не через саму церкву, а через різні такі якби орденські структури, місії. Я вважаю, що сьогодні вони не дуже розвинуті, вони розвинуті в таких соціальних сферах, як допомога бідним і так далі, але я вважаю, що можливо і потрібно більше розвивати місії в різних сферах, в тому числі й ті, котрі діють на перетворення суспільства, політики тощо. Дякую.

Валерій Антонюк: Я підтримую створення євангельських орденів. Хто-хто, але я не сумніваюся, що в Україні євангельські могли б організувати їх. Якщо це тільки запалить всіх.

Звичайно, можна багато розвинути ідей. І для того ми тут є. Я в взагалі говорив про той загальний стан і атмосферу, в яких ми перебуваємо. І ще будемо перебувати. І отут пошук цих правильних кроків і долучити наші зусилля до точкових таких ударів – це занадто важливо. Але в цілому, є те що загрожує Україні, наприклад, розкол в православній церкві. Це не плюс, це – мінус. Це плюс нам сьогодні, бо в нас є можливість. Але якщо ми говоримо в цілому за вплив християнства як такого – це мінус для християнства в Україні. А розкол буде довгим і болісним. Християнська ідеологія, ціннісний християнський посил ослабне. Протестантам буде більше можливостей, але ми не перекриємо нашими відсотками все те, що треба зробити в Україні. Тут є мінус. Тому, з якого боку ми дивимося? Я вас чудово розумію, як євангельського віруючого, але якщо ми говоримо за всю Україну – ми просто трьома відсотками не накриємо всіх 100 відсотків.

Питання з місця: З приводу надання психологічної допомоги. Психологія – наука про душу, психоз – душа, так? А ми служимо для чого? Для того, щоб цю душу спасти. От прийдуть люди – вони зараз уже є – з ПТСР (посттравматичним стресовим синдромом), їхні родичі, які страждають вдвічі, а то втричі більше ніж ті, які знаходяться на фронті, військовополонені і також є люди з суїцидальними думками і було б дуже добре, ну це моє таке бажання, запропонувати, щоб в церквах люди, які мають світську, медичну освіту проходили курси-тренінги, семінари з надання психологічної допомоги. І це питання вписати в стратегію церкви і поставити на контроль, тому що це виклик уже сьогодні і щоб церква могла допомагати цим людям. Припустимо, людям з виявленою суїцидальною поведінкою і запобігати цьому. Чи треба з «суїцидальником» говорити про його суїцид чи не треба? Треба говорити.

Питання в наступному: які запитання потрібно ставити, до чого треба підводити, яку альтернативу запропонувати. І ці люди мають бути обізнані і грамотні. А для цього необхідно проходити семінари, тренінги,

конференції і церквам відкомандирувати людей своїх з такою освітою, щоб вони навчалися, а потім працювали з тими людьми, які будуть приходити в церкву. А вони вже приходять: мами військовослужбовців на фронті та інші, і вони вже потребують якоїсь розради, якимось підтримки, поради, якоїсь втіхи.

Модератор 4: це більше коментар Валерію Степановичу, але ми говорили про те, чи змогли б ми запропонувати суспільству велику кількість, можливо, десятки тисяч служителів для душ для попалених доль, для подолання синдромів як військових, так і співзалежних членів сімей, але зробити це не точково десь місто від міста, а великою національною євангельською нашою компанією. Це би дуже зайшло, бо мільйони людей цього потребують. І це був би хороший такий механізм. Уявіть собі: тисячі біг-бордів, гаряча лінія і люди знають – за цим стоять євангельські віруючі. І це для нас можливість послужити суспільству.

Питання з місця: Валерію Степановичу, а де взяти стільки грошей?

Валерій Антонок: Гроші тут не вирішують питання. Біг-борди можуть висіти, але що далі? Гроші тут не вирішують питання. Під час В'єтнамської війни в Сполучених Штатах загинуло близько 70 тисяч, після війни самогубством закінчило 150 тисяч. Це в розвинутій Америці. Кожна війна є унікальна. Хоча в чомусь вони однакові, так? Цей постсиндром після війни треба ще вивчати в Україні, він не вивчений і навіть те, що у нас є – література, програми, які нам пропонують з-за кордону – однозначно їх треба адаптувати і дуже сильно пристосувати до наших умов.

Я бачу тут дві дороги: перша, це коли церква, просто як віруючі люди, як християни, які читають Біблію, Євангеліє так, як вони можуть, вони служать цим людям, не претендуючи на такі серйозні зцілення і проголошення цього як особливого служіння. Просто, як християни, в часи біди служать. Це одна дорога і вона проста. Цим можуть займатися всі, тільки в невеликій мірі. Те, про що ви говорите – друга дорога. Вона потребує серйозної підготовки і кваліфікації віруючих людей. Тому що, якщо я вже взяв Біблію, і ти мені попався – тут хочеш-не хочеш – ти зцілишся. Розумієте? І з таким підходом (ми віримо в силу Божу, ми віримо, що Дух Святий працює) тут можна дуже багато зробити помилок. Тому ми в процесі цього. Нам треба вчитися, тут будуть помилки і їх треба буде виправляти і не боятися навіть помилятися. Але це наше служіння суспільству. Тому, і одною і другою дорогою потрібно йти. Не всі стануть такими людьми, які готові це робити. І напевно в церкві є люди, яким, можливо, треба утриматися від такого служіння.

Питання з місця: Дивіться, нещодавно був такий випадок. Депутат від Слуг народу написав законопроект про молитву. Кожен день моли-

лися там, з Верховної Ради починаючи. Знаєте, мене реакція на це просто вбила. Всі насміхатися почали, таке враження, ну всі такі грамотні, всі знають, що робить. Я дивлюся, що дійсно потрібно з голови починати. Якби там не було, Павла Якимовича, який зробив велику справу, коли він брав депутатів та возив їх в Америку, там обставини на них якось впливають. Нам необхідно цю працю якось посилити, тому що все від голови йде. Ну ця робота вже йде, я був свідком, коли заходять наші депутати до кабінету конгресмена, сенатора, а ми там молимося, вони одразу приймають участь. Ну має бути якийсь вплив, розумієте, ще у нас дуже багато цього атеїзму, цієї зарази, «неверия полного». Якщо такий вплив буде, то можливо, там декілька пунктів можна буде викинути.

Валерій Антонюк: А можливо і щось дописати потрібно. Бачите, ми говоримо про різний стан, порівнюючи дві різні країни. Америка має свої проблеми. Але в Америці нікому не потрібно пояснювати, що таке церква баптистська, п'ятидесятників, будь-яка церква. Там не потрібно це пояснювати. Ви говорите про наших депутатів. Ви знаєте, що багато з них взагалі не знають, хто ви такий, хто я такий? Я маю на увазі церкви. Для них це ще настільки нове. Розумієте, що нам треба мати справу з такими людьми. Їм треба пояснювати, їх треба возити в Америку, їм потрібно показувати як читати Біблію, як це можна молитися. Це діти зрілих комсомольців. Це піонери. Піонери, які не стали комсомольцями. А тепер прийшли до влади. Ну я відверто про це кажу. Роки вихолощеного покоління, в яких не вклали те, що можна було вкласти. Це той вакуум і він сьогодні дається взнаки, і нам потрібно з такими мати справу, і коли ми говоримо за церкву і за нашу роль – тут питання не просто в наших позиціях, наскільки вони правильні чи далекоглядні, а як ми будемо це доносити до тих людей, які приймають закони, які говорять про завтрашній день і чекають чуда, що Україна раптом якось так-от і переможе. Треба вчити їх де коріння цієї перемоги – от і займаємося цим лікбезом. Я колись казав, що коли прийде час і наша влада не буде знати, з якого боку в який хреститися – у нас буде біда. Не важливо вже якими пальцями. Цей час прийшов і отут нам треба стояти і нам тут треба говорити з любов'ю, розуміючи, шануючи, прикриваючи, допомагаючи бо йде війна. Але це такий час прийшов і це рівень свідомості тих людей, які керують в країні.

40

Питання з місця: От ми якраз дійшли до такого питання. Скажіть, будь ласка, брате Валерію, як це подолати? Ми говорили – скільки зробили євангельські церкви, адвентистські церкви, а чомусь в ЗМІ практично про це нічого не говорить і ви, як представник всеукраїнської ради церков, яким чином ви впливаєте на уряд, на те, щоб формувалася нова інформаційна політика, щоб, наприклад, наші ЗМІ говорили про те, що роблять церкви?

Ви зустрічаєтесь з можновладцями, ми зустрічаємося з можновладцями, але все це робиться, знаєте так, тихенько. Потім ти шукаєш, моніториш в новинах – жодного слова про те, що якісь зустрічі були, питання порушувались. Добре що є Павло Якимович, платформа Собор, хоч якось доноситься інформація, що роблять євангельські церкви в Україні. В світських ЗМІ ми цього нічого не побачимо і просте питання: яким чином ви, як представник наших, скажімо так, всіх євангельських церков впливаєте на уряд, доносите, щоб формувалася нова інформаційна політика і не було якогось обтічного слова «волонтер». Ну я так розумію, що це просто є політичний проект на наступні вибори. Потім будуть цими волонтерами, розумієте, пропихати своїх людей в партії і так далі на вибори. А щоби було реально, чітко людям відомо, хто що робив за період війни, скільки було зроблено для суспільства, скільки зроблено для людей, для військових і так далі? Дякую.

Валерій Антонюк: Ну я вже казав чому це відбувається. Скажу коротко. Це свідомо політика влади. Вони все розуміють. Вони багато чого бачать. Є багато інформації, яка до них доходить, але це свідомо політика влади. У нас в Україні відбувається те, що відбувається.

Модератор: Дякуємо всім за запитання, за обговорення, давайте подякуємо Валерію Степановичу за його такий досить отверезвлюючий погляд. Хочу сказати декілька слів. Щось відбувається друзі, щось відбувається... Господь, інколи, діє в спосіб, який не є логічним, Його шляхи – не наші шляхи. От ще півроку, там рік тому ми говорили можновладцям про важливість молитви і – скляні очі, скляні очі. Останній місяць, коли допомога не йде – черга до протестантів. Поїдьте в Штати – поговоріть зі своїми. Так чи ні? Поїдьте, євангельські, поговоріть зі своїми, особливо коли погуглили, що Майк Джонсон – це не баскетболіст NBA, а це спікер парламенту з Південної баптистської конвенції і раптом великі люди з різних поверхів в будівлі на Банковій: «О, то давайте помолитись». Позавчора раптом спікер парламенту каже: «А давайте проведемо молитовний сніданок». Ми його не могли три роки провести. А тепер проводиться. Щось відбувається і, можливо, цей закон, Андрію Георгійовичу, буде, бо Бог нас веде до тієї стадії, коли ми будемо кричати і волати. Він царює над всім. Питання в тому, чи консерватори чи ліберали врятують Україну і перезаснують країну?

Я дуже люблю моїх друзів консерваторів. Ми з Ігорем Плохим у відповідних спільнотах перебуваємо, але ж куди ти сьогодні дінеш величезну соціальну складову, яка потрібна для країни. Це зовсім не консервативна історія. Консервативна – це хто не працює, той і не їж. Але сьогодні, коли ти без ніг і без рук – ти не можеш, ти поранений, тому сьогодні навіть формуються інші моделі. І Україна може показати взагалі іншу модель, в тому

числі і формування політичного класу, можливо, це буде щось схоже на німецьких ХСС після Другої світової, пам'ятаєте? Конрад Аденауер та християнсько-демократичний союз. А Баварія створила свій підрозділ. Західна Німеччина – ХСС – християнсько-соціальний союз, тому що теж були каліки, тому що теж мільйони поранених, побитих. Пожали те, що сів нацизм, але ж куди їх діти тих калік? І, можливо, такі м'які моделі можуть бути і в Україні. Хоча консерватизм такий правильний, правоцентристський, все окей, але ми бачимо, як наші дорогі правоцентристи або правоконсерватори в Штатах, в Польщі кажуть: ні, у вас Україна понад усе, у нас Польща понад усе і закрили кордон.

Біблія нас не вчить ні консерватизму, ні лібералізму, бо там є і такі моделі, і інші моделі. І вдову, і сироту, і вигнанця, і чужинця не зовсім люблять мої друзі в правому крилі республіканської партії, але це Біблія. Це Біблія, яка вчить не бути расистами, яка вчить бути інклюзивними, а не ексклюзивним.

От тому ми сьогодні і шукаємо цей шлях і Олександр Гейченко десь нам натякнув, що вже проходили це до нас, що побудувати просто християнську державу – це може бути гірше, ніж просто бути в пошуку – бо ще нікому не вдалося побудувати християнську державу в такому розумінні теократії.

Ігор Олексійович колись мені порадив книгу «Конфлікт царств» – всім дуже раджу – Царство Небесне і царство земне, як вони між собою конфліктують. Пам'ятаєте, Чак Олсон, людина працювала на Ніксона, відсидів в тюрмі, багато що в голові почистилось і написав класну книгу? Пам'ятаєте, Олексійович, краще, що може запропонувати церква Божа цьому суспільству – це стратегія малих загонів. Коли наші місіонерські зағони не тільки в Африку, Азію, Сибір, на Чукотку, Камчатку, в Португалію, навіть в сонячне Сакраменто – а коли наші місіонерські зағони – в університети, в Фейсбук, Інстаграм, у Військову академію, на передок, в бізнес, в економіку.

Не можна жити як було, а як жити далі – ну нема відповіді, бо ти на розтяжці між імперіалізмом російсько-китайсько-іранським, північно-коре́йським і між трансгрупами, які на Заході, те, що нам обмалював Валерій Степанович. Вони не сильно поважають національні держави, вони їх розмивають в транснаціональних інтересах, ресурсах і так далі. Що залишається? Залишається тільки євангельський шлях, бо він є інклюзивним, в той же час він поважає ту націю, той народ, де ми зараз є. Тільки Євангеліє здатне бути одночасно для всіх прийнятним і будувати конкретну сім'ю, конкретну націю, конкретну особистість. Так вміє тільки Євангеліє. Тому хай би Господь нам дав об'єднатися в наступному році в пості і молитві до Господа, щоб побачити від Христа вірний шлях.

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

Ведучий: Щира подяка вам, дорогі брати та сестри. Сьогодні у нас була чудова дискусія, прекрасні доповіді, питання, обговорення, і, найголовніше, відчувається певна єдність, розуміння, навіть гумор – це ознаки того, що ми рухаємося у правильному напрямку. Колись Леслі Ньюбігін сказав, що єдиною герменевтикою Євангелія або єдиною демонстрацією Євангелія у світі є помісна церква, яка втілює його зміст у власному житті. Церква дійсно може стати агентом перемін і ми можемо говорити про проблему соціальної несправедливості, бо ми, в першу чергу, живемо справедливо. Ми все намагаємося робити по закону. В наших церквах всі оформлені і платять податки, в організаціях все чисто і прозоро, тому ми дійсно можемо говорити щось про соціальну несправедливість.

Ландшафт докорінно змінився. Іноді ми можемо виглядати як люди з великою валізою, набитою відповідями на питання, які вже ніхто не ставить. Ми повинні вже сьогодні бути екзегезою або герменевтикою контексту. Ми повинні чути голос суспільства, його плач. І ми повинні намагатися, принаймні, почати діалог про пошук істини, пошук відповідей.

Хоча останні прогнози, остання статистика трошки хвилює – є інформація що довіра до церкви зменшується – але мені здається, що церква набула певного авторитету, тому що церква була поруч з людьми. І церква, ми з вами, маємо однакові шрами, що має суспільство. Так, можливо, ми не маємо відповідей на питання суспільства, але ми можемо сказати, ми знаємо, як то болить, бо ми були у Бучі, в Ірпені, в Маріуполі, в Одесі, у всіх інших містах. Ця присутність або інкарнаційна місія церкви дає нам автентичності. Ми знаємо, як це болить, тому зараз є велика необхідність церкві долати власні обмеження, кордони – виходити за межі церковних споруд. Йти у всі сфери, бо Євангеліє це Євангеліє царства, а царство означає, що кожна і усі сфери суспільства знаходяться під пануванням Бога. Немає такої сфери, де не було би Євангелія або панування Господа. Тому перед нами з вами велика місія, і ми вже сьогодні чули, що це служіння – не служіння через панування або примус. Наша місія у суспільстві йде в першу чергу через служіння нашому суспільству. Наше суспільство – ми з вами поранені війною. На багатьох наших храмах є шрами від снарядів, а деякі навчальні заклади і храми взагалі зруйновані. Ми втратили наших вірних. Ми втратили наших священнослужителів. Це не просто чийсь біль, це наш біль. Навіть зараз можемо бачити в нашій уяві їхні обличчя. Рана дуже велика.

Але дозвольте мені поділитися моїм хвилюванням. Ми можемо занадто спрощено дивитися на сферу психологічного консультування. Не можна за одну ніч або за півдня, за один семінар стати консультантом-пси-

хологом, неможливо. Ну віримо все можливо – ми це знаємо. Другий момент: чи здатні ми як церква довіритися, ризикнути, піти трошки далі і зрозуміти, що психологія – це може бути важливим інструментом нашого служіння. І якщо церква не опанує цю компетенцію правильно, то психологію будуть займатися інші люди, які керуються іншими цінностями, у яких інша лояльність. Тому чи можемо ми зробити крок вперед і, можливо, перестати боятися психології? Не травмувати тих, хто почав цей рух. Бо якщо ні, то все може змінитися. Моє хвилювання, що якщо держава і суспільство побачать ознаки профанації – це все закриють: і капеланство, і психологічну допомогу – буде жорстка ліцензія і так далі. Тому питання нашого професіоналізму.

Це був чудовий форум, як на мене. Я натхнений глибиною щирістю дискусії, десь самоіронію. Ігор Олексійович сказав, що баптисти – реалісти, але я не думав, що настільки, бо цей список нашого майбутнього від Валерія Степановича трошки так мене депреснув, говорячи мовою психології. Але той же Леслі Ньюбігін говорив, що церква пережила багатьох, хто займав трон цезаря, пережила багато викликів і переживе ще більше. Бо церква є Господня і Господь сказав, що він створить Церкву і ворота пекельні її не подолають. Тому, які б не були прогнози ми, знаємо, на якому камені ми стоїмо.

Я хочу на завершення подякувати Андрію Васильовичу Шевчуку, президенту цього освітнього комплексу, ми дякуємо вам, вашій команді за гостинність і я хочу запросити до молитви Станіслава Вікторовича Носова, який головує у Всеукраїнській раді церков і релігійних організацій і є президентом Української унійної конференції церкви адвентистів 7 дня.

Заклучна молитва.